

Slaget på Fælleden

Gør din pligt – kræv din ret!

Konfrontationen

“3 gange opfordret “i lovens navn” styrtede de (politibetjentene) som gale ind på folk, huggede med deres frygtelige stave til højre og venstre, alle faldt for fode som ikke kunne undfly, og det var meget vanskeligt at komme til det.”

Kunstmaleren Thorvald Niss, 5. maj 1872

Måske var det regnen og de mennesketomme gader, der gav politiet det indtryk, at alt alligevel var roligt den morgen. Løbesedler fortalte, at bagmændene for søndagens stort anlagte arbejdermøde i løbet af natten til søndag var blevet anholdt. Mødet var aflyst. Men over middag begyndte arbejdere, gadedrenge og nysgerrige borgere på søndagstur alligevel at strømme til Fælleden. På Kastellet sad militæret klar med skarpladte våben. I havnen lå flåden klar. På og omkring Sankt Hans Torv stod hundredvis

af betjente og husarer klar for at holde de fremtrængende skarer fra Nørrebro væk.

I løbet af eftermiddagen samledes flere og flere. Der blev råbt mod politiet og husarerne. Omkring kl. 16 trængte en gruppe på ca. 1000 arbejdere frem for at komme ind på Fælleden, mens de sang *Socialisternes march*. Betjentene huggede sig ind i gruppen med deres knippler, mens husarerne slog løs med deres sabler. Sang blev erstattet af råb og skrig, da menneskemassen slog tilbage med stenkast, hestepærer og snustobak mod husarernes heste. Det regnede med knytnæveslag og spark. Fælleden var forvandlet til en kampplads med rå vold, panik og kaos. Tre timer varede slaget, som i dag betegnes Slaget på Fælleden.

● Fælleden var et grønt område, hvor børn kunne lege og dyrene græsse, eller hvor man kunne tage på søndagsudflugt. Den 5. maj 1872 blev Fælleden scene for konfrontationen mellem arbejderne og myndighederne. Konfrontationen kostede ingen menneskeliv, men der var hårdt sårede på begge sider. (Tegning fra det socialistiske blad “Ravnen” i 1899.)

• Perioden omkring 1871 kaldes for industrialiseringen. Fabrikker skød op med nye maskiner, der kunne producere hurtigere og billigere end ved håndkraft. (Billedet er fra C.V. Obels fabrik, Aalborg.)

Dette hæfte handler om perioden for arbejderbevægelsens begyndelse i Danmark i foråret 1871 og frem til Slaget på Fælleden den 5. maj 1872. Det var en tid præget af udvikling og forandringer. Demokratiet var endnu nyt. Den moderne presse fik sit gennembrud, jernbanenettet og dampskibsruterne blev udvidet, og den moderne tids politiske partier blev grundlagt. Men det var også en tid, hvor skellet mellem rig og fattig blev større og større. Den stigende utilfredshed med dette skel gav grobund for arbejderbevægelsens udvikling og den socialistiske ideologi, der krævede samfundet indrettet på en anden måde.

Et slag er en konfrontation, et sammenstød mellem to parter. I dette tilfælde en gruppe arbejdere på den ene side og myndighederne i form af politiet og militæret på den anden. Konfrontationen havde sit udspring i myndighedernes forbud mod et udendørs arbejdermøde. Mødet havde to formål. Det skulle vise arbejdernes fælles styrke og sammenhold. Derudover skulle mødet vise solidaritet med de københavnske murere i deres kamp for at nedsætte deres daglige arbejdstid. Men hvad lå forud for myndighedernes forbud? Hvad frygtede de? Og hvilke konsekvenser fik slaget?

København år 1871

“Det er, som enhver der kender noget til byens fattigdom vil kunne bekræfte, mangfoldige, ja tusinder af mennesker i København, som lever et usselt og elendigt liv både i materiel og moralsk henseende ...”

Sådan beskrev den københavnske præst Frederik Munck hovedstaden i sin bog *Fattigdom i København* fra 1868. Bogen tegner et billede af en by, hvor antallet af indbyggere henvist til fattighjælp er øget markant, hvor flere og flere begår selvmord, og hvor den store børnedødelighed er tæt forbundet med elendige boliger og dårlig og mangelfuld ernæring.

De mange fattige var for størstepartens vedkommende arbejdere. Arbejderne var en forholdsvis ny gruppe i samfundet. Det eneste af værdi, som

denne gruppe ejede, var deres arbejdskraft. Den brugte størsteparten af dem på det stigende antal fabrikker, der skød op rundt omkring i København.

Mange af disse arbejdere var flyttet fra landet og ind til byerne i søgen efter arbejde og bolig. De boede oftest i et- eller to værelses lejligheder. Arbejdernes boliger var også efter den tids standard elendige. De fleste lejligheder var fugtige og dårligt isolerede. Der var ikke altid indlagt vand, og lokummerne stod enten i gården eller under trappen.

I 1871 boede der ca. 200.000 mennesker i København. Mange var beskæftiget på byens fabrikker. Både mænd, kvinder og børn arbejdede her under elendige forhold. Arbejdsdagen strakte sig for voksnes vedkommende mellem 10 og 12 timer 6 dage om ugen. Børnene skulle kombinere arbejdsdagen med den obligatoriske skolegang. Lønnen lå for mændenes vedkommende på ca. 14 kroner om ugen. Børn og kvinder tjente langt mindre. Ferier var der ingen af.

Særligt på fabrikkerne arbejdede børn og voksne under farlige og sundhedsskadelige forhold. Tændstikfabrikkerne beskæftigede mange kvinder og børnearbejdere. Det var ikke usædvanligt, at

børnene og kvinderne her døde af fosfornekrose, en fosforforgiftning, der medførte, at knoglen i kæben smuldrede væk.

På arbejdspladserne var det den enkelte og arbejdsgiveren, der indgik en aftale om løn og arbejdsforhold. Dette umuliggjorde arbejderne chance for at kræve bedre løn og arbejdsforhold.

Familiens indtægt var langt fra altid nok, hvilket betød, at nogle familier måtte have fattighjælp.

Ud over ydmygelsen ved at modtage fattighjælp mistede man retten over sine ejendele, og mændene mistede deres stemmeret.

• Modsætningen til arbejderne var borgerskabet. Borgerskabet var den økonomisk velstillede del af befolkningen og typisk dem, som ejede ejendomme og virksomheder, og som var handelsdrivende. De boede i store smukke lejligheder eller huse. (Grossererfamilie fra slutningen af 1800-tallet.)

• Arbejderne boede typisk i små, elendige lejligheder ud til mørke, fugtige baggårde. I gården stank der af døde dyr, afføring, urin og affald. Indenfor var det ikke usædvanligt, at man boede 8-10 mennesker i en et- eller toværelses lejlighed. (Foto fra København, indre by.)

Gør din pligt

Demokratiet blev indført i Danmark med Grundloven i 1849, men det var et demokrati forbeholdt mindretallet. Kvinder var udelukket fra at kunne stemme. For

mænd indeholdt Grundloven en række begrænsninger, der vanskeliggjorde arbejdernes mulighed for politisk indflydelse. Ud over kravene til valgretsdeltagelse skulle man lade sig registrere inden valget og have haft fast bopæl i valgkredsen i et år. De komplicerede regler gjorde, at mange arbejdere op-

gav den politiske indflydelse. Men i foråret 1871 udkom et blad, som skulle opfordre arbejderne til at udnytte og anvende den ret til at stemme, som Grundloven havde sikret dem.

Bladet hed *Socialistiske Blade* og var udgivet af 'En arbejder'. Formuleringerne i bladet tydede dog på, at forfatteren ikke havde en egentlig arbejderbaggrund. Han måtte være veluddannet. Hele København diskuterede, hvem forfatteren kunne være. Særligt politiet gjorde sig store anstrengelser for at finde frem til forfatteren. Forfatteren var inspireret af det oprør, som arbejderne i Paris havde gennemført et par måneder forinden. Han opfordrede arbejderne til at benytte sig af valgretten og til at organisere sig i fagforeninger. Derudover krævede han en række love, der kunne beskytte arbejderne mod de elendige arbejds- og leveforhold.

I 1871 skulle man være mand og være over 30 år for at opnå valgret. De, der var udelukket fra at stemme, kan huskes som 'de 5 F'er'.

Fruentimmer (kvinder)

Folkehold (tjenestefolk)

Fjølser (psykisk syge)

Forbrydere

Fattige (mænd, som havde modtaget fattighjælp og endnu ikke betalt denne tilbage)

Dette betød, at kun 14 % af den danske befolkning havde stemmeret.

● I marts 1871 gjorde arbejderne i Paris oprør og dannede Pariserkommunen. Oprøret var rettet mod fattigdommen og den sociale ulighed. Oprøret varede to måneder og kostede mere end 30.000 voksne og børn livet. Oprøret inspirerede arbejderne rundt omkring i Europa, men skræmte regeringer og myndigheder. (Kommunarderne ved Belleville, Paris.)

- kræv din ret

I efteråret 1871 kom det frem, at manden bag *Socialistiske Blade* var Louis Pio. Pio var en 30-årig tidligere reserveofficer, der nu var ansat ved Postvæsenet. Hans opvækst og baggrund lå altså langt fra den, arbejderne kendte til. Men han var socialist og dybt optaget af kampen for et mere retfærdigt samfund end det, han oplevede i København. Sammen med Paul Geleff og Harald Brix oprettede han en dansk afdeling af den socialistiske arbejderforening Internationale. Tanken bag Internationale stammede fra England, Tyskland og Frankrig, hvor arbejdere var begyndt at organisere sig. Betegnelsen 'Internationale' symboliserede, at kampen ikke bare var lokal eller national. Kampen skulle forene arbejderne på tværs af landegrænser. Målet med organiseringen var, at arbejderne lokalt skulle stå stærkere over for arbejdsgiverne og dermed kunne gennemtvinge forbedringer af løn og arbejdsforhold. I løbet af kort tid nåede Internationale op på ca. 9.500 medlemmer fordelt over hele landet.

Samtidig med oprettelsen af Internationale begyndte en strejkebølge i København. De borgerlige aviser angreb straks Pio og Internationale for at stå bag strejkerne og for at ophidse de tidligere så rolige og fornuftige arbejdere.

- Paul Geleff (øverst) var kasserer i den danske afdeling af Internationale. Han rejste bl.a. til Jylland for at udbrede Internationales tanker og idéer.
- Harald Brix (i midten) var sekretær i Internationale. Han forestod administrationen og udgivelsen af *Socialisten*.
- Louis Pio (nederst) skrev artiklerne til *Socialisten* og var stifteren af Internationale. Ud over dette havde han kontakt til de internationale socialistiske miljøer.

- Københavns politidirektør Crone var dybt bekymret over Internationale og den socialistiske ideologi. Han indrapporterede løbende til justitsministeren og beklagede Internationales påvirkning af befolkningen og politiets manglende muligheder for at forhindre denne.

Maalet er fuldt!

“Vogt jer nu, maalet er fuldt! Lad der ikke komme en eneste dråbe til, eller – det flyder over!”

Citat fra “Maalet er fuldt!”

Socialistiske Blade blev i efteråret 1871 til avisen *Socialisten*. Avisen var den første informationskilde, der satte ord på de undertrykkende arbejds- og boligvilkår, som arbejderne levede under. Dermed var den medvirkende til at skabe en øget bevidsthed blandt arbejderne om deres livsvilkår.

Allerede fra efteråret 1871 blev Internationale og Socialistens artikler fulgt nøje af politiet. De holdt sig orienteret om foreningens tanker og planer gennem stikkere og politispioner. Pariserkommunen var endnu klar i erindringen, og myndighederne frygtede, at et lignende oprør skulle sprede sig til København.

Selvom København var ramt af utallige strejker fra efteråret 1871 og frem til foråret 1872, så blev murerstrejken et afgørende vendepunkt. Murerne arbejdede fra kl. 6 til kl. 19, seks dage om ugen. Den 3. april 1872 indledte de en strejke for at få afskaffet slavetimen, som de kaldte timen fra kl. 18-19. Strejken blev langvarig, og det var svært at få samlet penge ind til de strejkende. For at opretholde kampgejsten valgte Internationale at indkalde til et udendørs arbejdersmøde søndag den 5. maj på Nørre Fælle. Indkaldelsen blev fulgt af artiklen “Maalet er fuldt!” af Louis Pio den 2. maj i *Socialisten*.

● Strejken var arbejdernes stærkeste våben. Nedlagde de arbejdet, tjente virksomhedsejeren ingen penge. Strejker blev kaldt for skrue, idet arbejderne på skift nedlagde arbejdet på forskellige virksomheder. På den måde kunne de, der arbejdede, støtte de strejkende økonomisk.

Konsekvenser

Slaget på Fælleden står som et symbol i danmarkshistorien på den kamp, arbejderbevægelsen begyndte i 1870'erne. En kamp, der skulle være med til at give bedre arbejds- og levevilkår for arbejderne. En kamp, der skulle være med til at udvikle demokratiet.

Tidligt søndag morgen havde rygterne om ledernes arrestation bredt sig til store dele af København. Løbesedlernes budskab om arrestationen og aflysningen af mødet kunne ikke afholde tusinder af arbejdere fra at bevæge

sig mod Fælleden. Her stod politiet og husarer klar udstyret med knipler og sabler. Arbejderne kom ikke selv ubevæbnet.

Mange medbragte sten, køl-

ler og brædder. Ud fra samtidens kilder hersker der ingen tvivl om, at slaget har været voldsomt og blodigt. I de timer, slaget varede, blev mange hårdt sårede, og selv efter det var lykkedes politiet og husarerne at fordrive arbejderne fra Fælleden, blev der rapporteret om mindre uroligheder rundt omkring i Københavns gader. Selve slaget varede kun nogle timer, men konsekvenserne blev vidtrækkende.

Efter slaget blev Internationale forbudt. Med forbuddet ønskede myndighederne at svække organiseringen af arbejderne. Forbuddet fik ikke den ønskede effekt. I stedet dannedes en ny arbejderforening, og i de efterfølgende år steg antallet af fagforeninger.

- Pios og Geleffs afrejse medførte et hav af vrede artikler, smædesange og satiretegninger som den, du kan se her. Deres afrejse tolkes af nogle som en flugt – en bestikkelse – mens andre tolker den som en naturlig konsekvens af den situation, Pio befandt sig i.

● For mange arbejdere blev arbejderbevægelsen mødet med demokratiet i praksis. I fagforeningerne og i partiet lærte de at fremføre argumenter, lytte, tage stilling og afgive deres stemme. I 1879 fik arbejderne deres egen forsamlingsbygning i Rømersgade, København. Huset eksisterer den dag i dag og fortæller arbejderens historie.

Pio, Geleff og Brix blev idømt hårde fængselsstraffe. Årene i fængslet tog hårdt på dem, og i 1875 valgte myndighederne at benåde dem for at sikre sig, at de ikke skulle dø i fængslet som martyrer.

Tilbage i friheden havde særligt Pio svært ved at finde sin rolle. Han havde store diskussioner med de nye lederskikkelser i bevægelsen. Han satte sig i gæld og frygtede konstant for sit helbred. Den 23. marts 1877 rejste Pio og Geleff til USA. Med sig havde de ca. 10.000 kr., de havde fået af politiet mod aldrig at vende tilbage. Afrejsen blev af arbejderne betragtet som forræderi.

Med Pio og Geleff i USA, og Brix fængslet endnu en gang, øjnede myndighe-

derne en chance for at slå arbejderbevægelsen ned en gang for alle. Ledernes "flugt" svækkede da også bevægelsens arbejde i årene derefter.

I 1878 delte bevægelsen sig i en fagbevægelse og i et politisk parti – Socialdemokratisk Forbund. Partiets navn understregede, at ændringerne i samfundet og vejen til den politiske magt skulle gå gennem demokratiet. I 1884 lykkedes det partiet at få de første medlemmer i Folketinget, og i 1924 kom den første socialdemokratiske statsminister: Thorvald Stauning.

I slutningen af 1890'erne var der fagforeninger i de fleste byer, og den danske fagbevægelse kom efterhånden til at stå som en af de stærkeste i verden.

Slaget på Fælleden henvender sig primært til Folkeskolens udskolingsklasser. Materialet kan supplere historiefagets undervisning i emner som arbejderbevægelsen, industrialisering og kanonpunktet 'Slaget på Fælleden'.

- Formålet med materialet er at give eleverne et indblik i de sociale og politiske forhold i perioden omkring slaget, begivenhederne op til slaget samt præsentere dem for centrale personer relateret til begivenheden.
- På www.arbejdermuseet.dk har du mulighed for at downloade lærervejledningen til materialet.
- I lærervejledningen får du et overblik over de enkelte afsnit samt forslag til kilder og elevopgaver, der kan brede arbejdet med materialet og emnet ud.
- Derudover kan du finde eksempler på prøveoplæg, elevopgaver, digitaliserede kilder, indtalte kilder, supplerende litteraturliste og web-ressourcer.